

Мельник Р.Л.

Студентка Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІНСТИТУТИ БАГАТОСТОРОННЬОЇ ДИПЛОМАТІЇ В АЗІЇ: ЗАЯВКА НА РЕГІОНАЛЬНЕ ЛІДЕРСТВО

Висвітлено необхідність створення ефективного інституту багатосторонньої дипломатії в Азії, а також здійснено порівняльний аналіз потенціалу існуючих регіональних організацій щодо трансформації у повноцінну пан-азійську структуру в контексті співробітництва у сфері безпеки.

Ключові слова: інститут багатосторонньої дипломатії, пан-азійська організація, безпека, широке представництво.

Початок ХХІ століття ознаменований, за словами радника американського президента і колишнього головного редактора «Ньюсвік» Ф. Закарії, стрімким зростанням країн, що почасти зараховувались до «третього світу». За таких умов актуалізується потреба у з'ясуванні особливостей політичної ситуації в цих регіонах, проблем безпеки, механізмів побудови відносин між країнами, зокрема через інститути багатосторонньої дипломатії (організації, форуми, конференції) тощо. З цих міркувань Азія стає одним з найперспективніших об'єктів дослідження, охоплюючи до 60% населення земної кулі, 25% світового ВВП. Тут також взаємодіють найпотужніші держави світу: КНР, Індія, Японія, РФ, Південна Корея, Індонезія та США [16]. На сьогодні можна стверджувати, що прогресивний і мирний розвиток азійського регіону визначатиме тенденції світового порядку та економічного розвитку в майбутньому.

Метою статті є дослідження потенціалу та можливостей існуючих багатосторонніх структур в Азії щодо можливості їхнього перетворення на пан-регіональну організацію, яка б стала майданчиком зустрічей та обговорення ключових проблем безпеки задля послаблення напруженості між азійськими державами. Головна ідея полягає у підвищенні інтересу до застосування інструментів багатосторонньої дипломатії в Азії, як запоруки стабільного розвитку динамічних азійських країн в найближчі десятиліття.

Джерелами до вивчення даної проблематики послужили роботи Л. Васильєва [1], Ю. Левтонової [2], А. Сіддікі [19], В. Шаповалова [3], Е. Мартинової [8], В. Філіпенка [4] та ін., в яких автори розглядали необхідність налагодження діалогу між державами Азії для зниження рівня конфліктогенності в регіоні, темпів гонки озброєнь та вирішення територіальних спорів. Малодослідженими залишаються порівняльні переваги діючих інститутів багатосторонньої дипломатії в Азії, як компонентів архітектури безпеки. Впродовж останнього десятиліття все більше науковців, політологів дають власні прогностичні оцінки майбутнього століття домінування Азії. У працях науковців А. Бажректаревича [5], Р. Хааса [16] та ін. визначено два можливі сценарії розвитку азійського регіону: за умови створення багатосторонньої структури, наділеної мандатом розгляду питань безпеки — мирний динамічний економічний розвиток і процвітання; за відсутності відповідної організації — збройні конфлікти і хаос.

У найближчі десятиліття майбутнє Азії безпосередньо буде обумовлене її стабільністю, що послаблюється невирішеними територіальними проблемами, проявами іредентизму, ядерними амбіціями держав, конфліктами через експлуатацію і доступ до природних ресурсів, зокрема, морських біоресурсів, питної води та систем водопостачання, екологічними проблемами, нерівномірним економічним і демографічним розвитком. Першим варіантом є відносно знайомий шлях розвитку: стрімке зростання економік регіону та уникнення конфліктів. Другий варіант прогнозує зростання рівня напруги, військових бюджетів, уповільнений економічний розвиток, що перешкоджатиме торгівлі, туризму, інвестиціям, а також може призвести до збройного конфлікту, серед іншого й протистояння у кіберпросторі [16].

В Азії немає жодної держави без претензій щодо наземних або морських кордонів до своїх сусідів. Найбільш резонансними питаннями в контексті безпеки є російсько-японський конфлікт (Курильські острови), антияпонські настрої Південної Кореї і Китаю, суперечки між Китаєм та Індією щодо кордону, індійсько-пакистанський конфлікт, розділення Корейського півострова, ядерна зброя Північної Кореї, тиск Китаю на «периферійні» держави, тайванська проблема, ігнорування Японією своїх фіксованих військових обмежень тощо. В одній лише акваторії Південно-Китайського моря налічується більше десятка територіальних суперечок, де проявляються передусім лідерські амбіції КНР.

Необхідною умовою зниження рівня конфліктогенності в Азії є інтенсифікація дипломатичних зусиль, укладення регіональних пактів, скликання на регулярній основі форумів чи конференцій для закладення основ контролю над зростанням військової потуги держав, вжиття заходів щодо зміцнення довіри, зниження ризиків загострення відносин між азійськими державами, ведення вільної торгівлі, боротьби зі змінами клімату тощо. Кульмінацією побудови архітектури безпеки на азійському континенті стала б регіональна організація, яка відповідатиме двом критеріям: широке представництво (виключно азійських держав) та мандат на регулювання питань безпеки. Це може бути, як новостворена структура, так і трансформована існуюча організація, яка має бути відкритою для нових членів (широка залученість) або передбачати формати співпраці не тільки між державами-членами та включати питання безпеки до своєї компетенції.

На даний час серед структур пан-азійської безпеки домінують асиметричні двосторонні варіації: від чітко визначених і стабільних договорів про ненапад та безпеку до менш формальних механізмів (угоди щодо співпраці в конкретних сферах). Важливою характеристикою цих угод є те, що однією зі сторін виступає провідна держава Азії, а з іншої— держава з місцевої периферії чи позарегіональний гравець, наприклад: США— Японія, США— Південна Корея, США— Сінгапур, РФ— Індія, Австралія— Східний Тимор, РФ— КНДР, США— Саудівська Аравія, Росія— Іран, Індія— Мальдіви і т. д. [5].

Доцільно розглянути потенціал існуючих субрегіональних інститутів в Азії щодо трансформації в повноцінну регіональну організацію, на кшталт Ради Європи, ОБСЄ, ОАД, CELAC або АС, що б слугувала майданчиком для обговорення існуючих проблем відносин та розвитку азійських країн.

Найбільшим багатостороннім регіональним об'єднанням є АТЕС (Азійсько-тихоокеанське економічне співробітництво), до складу якого входить 21 держава, включаючи країни американського континенту та тихоокеанського регіону. Це форум економік країн-членів, а не самих суверенних держав, метою якого є просування багатосторонньої системи торгівлі, досягнення успішних результатів в рамках Дохідського раунду СОТ, розвиток інфраструктури та інвестицій, сприяння транскордонному співробітництву, підприємницькій діяльності в державах-членах [10]. Отже, цілі діяльності та членський склад об'єднання фіксують невеликі перспективи його трансформації в пан-регіональну безпекову структуру.

Організація Ісламського Співробітництва не може претендувати на роль пан-азійської організації, оскільки є міждержавною мусульманською організацією, членами якої є азійські та африканські країни, хоча й наділена мандатом на питання безпеки. Ще менше шансів є у Руху неприєднання, котрий не має чіткої інституційної структури, не охоплює весь політичний ландшафт Азії та переживає період «пасіонарного ренесансу», перебуваючи у пошуках порядку денного [7].

Організація щодо сприяння розвитку енергетики на Корейському півострові (КЕДО) та Контактна група по Ірану (P5+1 — п'ять постійних членів Ради Безпеки ООН і ФРН) є схожими за своєю сутністю, однак обидва об'єднання покликані розглядати конкретні питання безпеки, пов'язані зі стримуванням Північної Кореї та Ірану з боку великих периферійних держав, які намагаються скоригувати їхню поведінку. Дані структури є вузько зорієнтованими у політичному та організаційних планах.

Шанхайська організація співробітництва (ШОС), що об'єднує Росію, Китай і чотири держави Центральної Азії, проголошує метою діяльності протидію новим і традиційним загрозам безпеці, а також співпрацю в економічній і гуманітарній сферах [9]. Однак дана організація не передбачає відкритого членства для інших країн Азії, а також фокусується лише на центральноазійському регіоні. Аналогічною є ситуація з Радою співробітництва держав Перської затоки, що згрупувала шість монархій Аравійського півострова, оскільки з часу заснування у 1982 р. організація жодного разу не розширювалась і не створювала механізмів співробітництва з іншими державами, котрі не є членами. Ось чому, враховуючи обмежене коло членів, відсутність форматів співпраці з іншими акторами регіону, узгодженого порядку денного та скоординованої стратегії дій щодо існуючих регіональних проблем, можна ідентифікувати потенціал перетворення даних організацій в загальноазійську структуру як вкрай низький.

На індійському субконтиненті слід виокремити Асоціацію регіонального співробітництва країн Південної Азії (СААРК). Ця організація має чіткий мандат, функціональний інституційний механізм. Проте головною проблемою є протистояння двох найбільших членів — ядерних держав Індії та Пакистану. Більше того, домінуючим є вплив Індії, на частку якої припадає майже три чверті від загального ВВП і населення регіону СААРК і майже 60% від загального обсягу міжнародної торгівлі [19]. У зв'язку з її розмірами та позицією в регіоні існує необхідність згоди Індії щодо прийняття будь-яких рішень, тому не має сенсу міркувати

про розширення організації, яка у своїх сучасних межах є малоефективною.

Вартою уваги є Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), що є найпотужнішим інтеграційним блоком в Азії. Заснована в 1967 р., вона включає десять країн-членів (Бруней-Дарусалам, Камбоджу, Індонезію, Лаос, Малайзію, М'янму, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, В'єтнам). Статус спостерігача мають Папуа-Нова Гвінея і Східний Тимор. Сьогодні АСЕАН є третьою опорою динамічного розвитку Азії разом з Китаєм та Індією з населенням близько 600 млн. чол., сукупним ВВП 2,3 трлн дол. та 6% зростанням впродовж останніх п'ятнадцяти років [11].

Економічна співпраця стає інструментом налагодження відносин з провідними азійськими державами: підписано угоди про вільну торгівлю з Китаєм, Японією, Республікою Корея (АСЕАН+3), Індією, а також з Австралією та Новою Зеландією. До 2024 р. планується створення зони вільної торгівлі АСЕАН+3 [15]. Цьому сприяє і той факт, що в межах АСЕАН створений один з найбільших у світі субрегіонів вільної торгівлі (АФТА), а частка взаємної торгівлі цих країн у загальному обсязі їхнього зовнішньоторговельного обороту сягає майже третину [4, с. 124].

В останні роки на порядку денного пріоритетними стали питання енергетичної та продовольчої безпеки. Дійсно АСЕАН виступає в ролі одного з системоутворюючих елементів архітектури безпеки і співробітництва в АТР. Ключовим механізмом є система «діалогів» Асоціації з провідними державами світу, що бере початок з 1970-х рр. Партнерами по діалогу з АСЕАН є 9 держав (Австралія, Індія, Канада, Китай, Нова Зеландія, Республіка Корея, Росія, США, Японія), а також ЄС. «Секторальний» партнер Асоціації по діалогу — Пакистан. Основні напрямки взаємодії визначаються на щорічних зустрічах міністрів закордонних справ АСЕАН і партнерів по діалогу, а також нарадах МЗС Асоціації (т. зв. постміністерських конференцій) у форматі «10+1» [6].

Система «діалогового» партнерства АСЕАН стала основою поглибленої взаємодії Асоціації із східноазійською «трійкою» (КНР, Японія, РК) у форматі «10+3», формалізованої у 1999 р. З 2002 р. скликаються саміти АСЕАН-Індія, а з 2005 р. — Східноазійські саміти у форматі «АСЕАН +6» (КНР, Японія, РК, Індія, Австралія, Нова Зеландія). На 5-му саміті у жовтні 2010 р. до механізму приєдналися РФ і США (двосторонні саміти — з 2005 і 2009 рр.). Таким чином, АСЕАН має

чітко відпрацьовані формати співробітництва з іншими країнами Азії, залучаючи до орбіти своєї діяльності все більше держав [13].

Запорукою успішної регіональної взаємодії країн Асоціації є т. зв. «метод АСЕАН», який можна вважати інструментом забезпечення успіху і стабільності. Метод базується на двох індонезійських концепціях: діалогу — «мушаварах» і консенсусу — «муфакат». В його основі лежить поступовий і неформальний стиль ведення переговорів, надається величезна роль особистим контактам політичних лідерів, важливе значення самому процесу діалогу без швидкого досягнення чіткого результату. Такий підхід дозволяє уникати конфліктних ситуацій, але часто негативно позначається на ефективності та оперативності реагування організації на сучасні виклики [8].

Питанням безпеки приділяється особлива увага у діяльності АСЕАН. З 1994 р. діє Регіональний форум АСЕАН (АРФ) з питань безпеки з метою зміцнення заходів довіри та безпеки, превентивної дипломатії. У ньому беруть участь 27 держав та члени «десятки»: партнери по діалогу і низка інших держав АТР. Сесії АРФ проводяться на рівні міністрів закордонних справ щорічно, одночасно з нарадами міністрів закордонних справ членів Асоціації та постміністерськими конференціями. Однак остання зустріч у 2012 р. засвідчила розбіжності між країнами АСЕАН, оскільки вони не виробили фінального документу щодо спірних питань, що свідчить про кризу діяльності АРФ [14]. Однак безпека фігурує у цілях АСЕАН на наступні 20 років, оскільки у 2003 р. лідерами об'єднання була схвалена концепція Співтовариства АСЕАН, що передбачає триєдине завдання створення в рамках Асоціації до 2020 р. (тепер — до 2015 р.) економічної, соціокультурної спільнот та спільноти політики і безпеки [13].

Цінним є досвід АСЕАН, здобутий при представленні інтересів держав-членів (5 учасників) у конфлікті з КНР щодо спірних територій у Південно-Китайському морі. Переговори щодо Кодексу поведінки сторін в ПКМ ведуться ще з 1990-х рр. У 2002 р. країнами АСЕАН та КНР було підписано Декларацію поведінки сторін у Південно-Китайському морі, яка обумовлює можливість укладення Кодексу, однак це ускладнюється позицією Китаю, протистоянням США та КНР у регіоні, відсутністю узгодженої позиції самих держав організації, «зіткненням націоналізмів» конфліктуючих сторін (настрої всередині країн) та невіршеними територіальними суперечностями між самими асеанівцями. Проте робота щодо Кодексу ведеться і надалі АСЕАН, кидаючи виклик

кризовим тенденціям функціонування, пов'язаними з її базовою концепцією «м'якого інституціоналізму» [2, с. 147].

Важливе місце у діяльності Асоціації займає створення у ПСА зони, вільної від ядерної зброї. Відповідний договір був підписаний в Бангкоці в 1995 р. і набув чинності 1997 р. На черговій міністерській зустрічі АСЕАН у 2013 р. було схвалено План дій для просування імплементації Договору про створення без'ядерної зони у Південно-Східній Азії на (2013—2017 рр.). Короткостроковим завданням є схвалення на зустрічі у Пномпені 2014 р. додаткового Протоколу до даного договору, який буде містити ядерні гарантії з боку держав-членів ядерного клубу [18].

Слід відзначити рішення про створення механізму Нарад міністрів оборони АСЕАН з вісьмома основними партнерами по діалогу («ADMMPlus»), прийняте у квітні 2010 р. Перша зустріч відбулась успішно в жовтні 2010 р. в Ханой. У спільній декларації цей формат співпраці визначається як ключовий компонент регіональної архітектури безпеки. Практична робота ведеться на рівні старших посадових осіб оборонних відомств, робочих груп військових експертів рамках п'яти профільних напрямів—у сферах надзвичайного реагування, морської безпеки, військової медицини, боротьби з тероризмом і миротворчості [13]. Разом з тим, АСЕАН співпрацює з РК, КНР та Японією та окремо з Китаєм у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю відповідно у форматах АММТС+3 (2004), АММТС+China (2009) [12].

З огляду на колосальний потенціал АСЕАН держави-члени прагнуть збільшити свій вплив на вирішення глобальних проблем. Так, у ході 19-ого саміту «десятки» на Балі у 2011 р. було прийнято рішення про створення Асоціацією до 2022 р. «спільної платформи з глобальних проблем», що передбачає формування консолідованої позиції «десятки» з актуальних проблем сучасності. Осередком втілення в життя ініціатив АСЕАН у цій сфері мав стати Інститут миру і примирення АСЕАН та Мережа миротворчих центрів в АСЕАН, відкриття яких було заплановано на 2012 р. [17].

Таким чином, існує ймовірність створення ефективної багатосторонньої пан-азійської структури на базі АСЕАН, оскільки тільки ця організація відповідає критеріям, що висувуються перед ключовою структурою в архітектурі безпеки в Азії. Вона об'єднує виключно азійські країни і безперервно залучає до співпраці нові сторони. Політичні здобутки АСЕАН разом з економічними результатами створили даному інтеграційному об'єднанню позитивний імідж на міжнародній арені.

За роки свого розвитку інтеграційний блок здобув унікальний досвід колективного вироблення спільної лінії поведінки на міжнародній арені, а також практики колегіального пошуку шляхів вирішення внутрішніх проблем безпеки в Південно-Східній Азії на основі принципів консенсусу, взаємодопомоги, консультацій. Отже, тільки АСЕАН спроможна гарантувати безпечний клімат в Азії для здійснення зносин між державами регіону з метою узгодження позицій щодо спірних питань в якості провідного інституту багатосторонньої дипломатії у різнорівневих процесах взаємодії країн Азії.

Список використаних джерел:

1. Васильєв Л. Е. АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы / Л. Е. Васильев. — М.: ИД «ФОРУМ», 2010. — 368 с.
2. Левтонова Ю. Юго-Восточная Азия в 2012—2013 гг. / Ю. Левтонова // Актуальные проблемы развития Востока. — М.: «Восток», 2013. — № 5. — 225 с. — С. 143–151.
3. Шаповалов С. Хартія АСЕАН і нові виклики регіональній інтеграції / С. Шаповалов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — К.: ІМВ, 2012. — Вип. 107, ч. 2. — 178 с. — С. 145–149.
4. Філіпенко В. Міжнародний поділ праці в АСЕАН / В. Філіпенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — К.: ІМВ, 2012. — Вип. 110, ч. 1. — 164 с. — С. 124–128.
5. Бажректаревич А. Превентивная дипломатия: Не будет века Азии без пан-азиатской организации / А. Бажректаревич // Международная жизнь [издание МИД РФ], [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://interaffairs.ru/print.php?item=7771>
6. Ассоциация государств Юго-Восточной Азии / Центр АСЕАН при МГИМО (У) МИД России [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.asean.mgimo.ru/ru/asean-c/11-rus/informatsiya/113-assotsiatsiya-gosudarstv-yugo-vostochnoj-azii>
7. Астахов Е. Движение неприсоединения на современном этапе / Е. Астахов // Российский совет по международным делам [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1083#top
8. Мартынова Е. АТЭС vs АСЕАН: генезис, эволюция, перспективы развития // Вестник международных организаций. 2012. № 2 (37) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.hse>

- ru/pubs/lib/data/access/ticket/1391154680d2986f78d82f0df8ebe808a24ed8f8df/%opdf
9. Колдунова Е. Роль Шанхайской организации сотрудничества в Центральной Азии: сравнительный анализ исследовательских дискурсов / Екатерина Колдунова // Перспективы. Фонд исторические перспективы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oikumena/azia/rol_shankhajskoj_organizacii_sotrudnichestva_v_centralnoj_azii_sravnitelnyj_analiz_issledovatelских_diskursov_2013-11-02.htm
 10. АРЕС. History / Офіційний веб-сайт АТЕС [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.apec.org/About-Us/About-APEC/History.aspx>
 11. ASEAN Economic Community (AEC). A potential game changer for ASEAN countries/ Офіційний вебсайт АСЕАН [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000315342/ASEAN+Economic+Community+\(AEC\)%3A+A+potential+game+changer+for+ASEAN+countries.PDF](http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000315342/ASEAN+Economic+Community+(AEC)%3A+A+potential+game+changer+for+ASEAN+countries.PDF)
 12. ASEAN Ministerial Meeting on Transnational Crime Plus Three (AMMTC+3) / Офіційний вебсайт АСЕАН [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.asean.org/communities/asean-political-security-community/category/asean-ministerial-meeting-on-transnational-crime-plus-three-ammtc3>
 13. ASEAN Political-Security Community. Overview / Офіційний вебсайт АСЕАН [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.asean.org/communities/asean-political-security-community/category/overview-5>
 14. ASEAN Regional Forum. Overview / Офіційний вебсайт АСЕАН [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.asean.org/communities/asean-political-security-community/category/overview-6>
 15. Free Trade Agreements with Dialogue Partners / Офіційний вебсайт АСЕАН [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.asean.org/communities/asean-economic-community/category/free-trade-agreements-with-dialogue-partners>
 16. Haas R. Which Asian Century? / R. Haas [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.project-syndicate.org/commentary/richard-n-haas-on-asia-s-need-for-reconciliation-and-integration>

17. Joint Communiqué of the 44th ASEAN Foreign Ministers Meeting, Bali, Indonesia, 19 July 2011. «ASEAN Community in a Global Community of Nations»/Офіційний вебсайт АСЕАН [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.asean.org/images/archive/documents/44thAMM-PMC-18thARF/44thAMM-JC.pdf>
18. Plan of action to strengthen the implementation of the treaty on the Southeast Asia nuclear weapon-free zone (2013–2017) / Офіційний вебсайт АСЕАН [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.asean.org/images/Statement/poa%20to%20strengthen%20the%20implementation%20of%20the%20seanw fz%20treaty%202013–2017_adopted.pdf
19. Siddika A. An overview of SAARC and ASEAN / Aysha Siddika // IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS) Volume 14, Issue 5 (Sep.—Oct. 2013), PP 71–74 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol14-issue5/K01457174.pdf?id=6700>

Стаття надійшла до редакції 24.04.2014 р.

Мельник Р.Л. Институты многосторонней дипломатии в Азии: заявка на региональное лидерство

В статье освещены необходимость создания эффективного института многосторонней дипломатии, а также проведен сравнительный анализ потенциала существующих региональных организаций по трансформации в полноценную пан-азиатскую структуру в контексте сотрудничества в сфере безопасности.

Ключевые слова: институт многосторонней дипломатии, пан-азиатская организация, безопасность, широкая представленность.

Melnyk R.L. Institutes of multilateral diplomacy in Asia: an application for a regional leadership

The article highlights the need to create an efficient institute of multilateral diplomacy in Asia. It also conducts a comparative analysis of the existing regional organizations' capacity regarding their transformation into a full-fledged pan-Asian structure in the security cooperation context.

Keywords: institute of multilateral diplomacy, pan-Asian organization, security, wide representation.